ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-4

PEDAGOGIKA FANLARINI O‘QITISHDA TA’LIMIY METODLARNI TASNIFI

Primov Sherzod Kuvandikovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti Pedagogika ta’limi nazariyasi kafedrasi katta o‘qituvchisi (PhD)

Anorboyeva Xulkar O‘ktam qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti Pedagogika nazariyasi va tarixi yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya: Maqolada ta’lim metodlari muammosining dolzarbligi va ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinib, o‘qituvchilarda o‘qitishda ta’lim metodlarning tasnifi, nazariy va amaliy asoslarining mazmuni hamda mohiyati haqida fikrlar keltirilgan. Tajriba ishlarining dastlabki nazorat natijalari hamda ta’lim metodlarining mavjud holatlari haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Tayanch so‘zlar: ta’lim metodi, metodlar tasnifi, o‘qitish usuli, ta’lim jarayoni, ta’lim tizimi, ta’lim texnologiyasi.

CLASSIFICATION OF EDUCATIONAL METHODS IN TEACHING PEDAGOGICAL SCIENCES

Annotation: The article analyzes the relevance and scientific and theoretical foundations of the problem of teaching methods, and presents ideas about the classification of teaching methods in teaching, the content and essence of their theoretical and practical foundations. The results of preliminary control of experimental work and information on the current state of teaching methods are presented.

Keywords: teaching method, classification of methods, teaching method, educational process, educational system, educational technology.

Pedagogika va psixologiya ta’lim yo‘nalishida pedagogik fanlarni o‘qitish juda murakkab jarayon hisoblanib bu fanlarni o‘qitishda ta’lim metodlarining turli-tuman tasniflari mavjud. Didaktikada ta’lim metodlarini tasniflashning turli-tumanligi ta’lim jarayonida turlicha, yondashuvlarning maydonga kelganligi va bu yondashuvlarning qandaydir didaktik belgilarga qarab o‘qitish metodlarining tasniflanishiga yondashilganligidadir. Ba’zi mutaxasislar ta’lim metodlarini tasnif etishda bilish manbalarini hisobga olishsa, ayrim mutaxasislar o‘qituvchi xususiyatlaridan kelib chiqishadi, uchinchi bir guruh olimlar esa o‘quvchilar faoliyatini faoliyatini e’tiborga olishadi.

Ta’lim metodlariga bunday qarashlarning ko‘p rang-barang bo‘lishi tabiiy. Ta’lim metodlari mazmunan boy hodisa bo‘lib, ular ma’lumot mazmuni bilan ham o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati bilan ham bilim va malakalar bilan ham, shuningdek, ijodiy qobiliyatlarni, munosabatlarni rivojlantirish bilan ham daxldor katigoriyadir[1].

Ananaviy didaktikada ta’lim metodlarini o‘quvchi bilim oladigan manbaga qarab o‘qituvchi nutqi ko‘rgazma qurol, darslikni va qo‘shimcha materiallarni ta’lim manbai deb qabul qilish ta’lim metodlarini: og‘zaki bayon qilish metodlari (hikoya, ma’ruza, suhbat, tushuntirish o‘qituvchining jonli nutqi, kitob bilan ishlash); ko‘rgazmali metodlar (namoyish qilish, tasviriy materiallar, ekskursiyalar va h.k.); amaliy metodlar (mashqlar, amaliy ishlar, laboratoriya ishlari va h.k.)ga bo‘lib tasniflaganlar (S.I.Peroveskiy, E.Ya.Golyan).

Boshqa guruh olimlari (M.A.Danilov, B.P.Yesipov) ta’lim jarayonining muayyan qismlarida bajariladigan o‘quv vazifasining mazmunidan kelib chiqib ta’lim metodlarini bilimlarni o‘rganishga oid metodlar; bilish va ko‘nikmalarni shakllantirish metodlari; bilishni tadbiq etish metodlari; ijodiy ishlash metodlari; bilim va malakalarni mustahkamlash, hamda bilimlar va ko‘nikmalarni tekshirish

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-4

metodlariga ajratishgan. Taklif etilayotgan metodlar o‘quv mashg‘ulotlarining samarali bo‘lishi va tarbiyaviy vazifalarni hal etishga ko‘maklashadi[2].

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda chop etilgan pedagogika darsliklari va o‘quv qo‘llanmalarining “Ta’lim metodlari” bo‘limida XX asrning ikkinchi yarmida yaratilgan ta’lim metodlarining tasnifi to‘g‘risida so‘z boradi. O.R.Roziqov va boshqalarning “Didaktika” darsligida Ukraina olimlari V.F.Polamarchuk, V.I.Polamarchuk ta’lim metodlarini tasnif etishda uch masalani ta’lim manbalari bolalarning faollik va mustaqillik darajasi, o‘quv-bilishining borishidagi mantiqiy yo‘lni hisobga olish zarurligini uqtirishganligi qayd etiladi.

S.G.Shapovalenkoning ta’lim metodlarini tasnif etishda ularning mantiqiy, mazmuniy, manbai, jarayoniy, ta’limiy boshqaruvchanlik xususiyatlarini hisobga olishni taklif etilganligi ko‘rsatiladi hamda ta’lim metodlari tasnifida bir vaqtda ta’lim manbalari va mantiqiylikni (N.M.Verzilin), ta’lim manbalari va o‘quvchilarning mustaqillik davrida darajasini (A.N.Alepsyuk, I.O.Zverov) mezon qilib olganligi tahlil etilgan[3].

“Ma’lumki-deb yoziladi darslikda,- didaktik jarayon har qanday pedagogik texnologiyaning asosi sifatida o‘zida quyidagi uchta komponentni mujassamlashtiradi.

1. Motivatsion.
2. O‘quv faoliyati.
3. Boshqaruv.

Demak, didaktik jarayon tuzilmasiga mos holda ta’lim metodlarini quyidagi uch guruhga ajratish mumkin:

- o‘qish va mehnatga rag‘batlantiruvchi hamda motivlashtirish metodlari;
- o‘quv-bilish faoliyatini boshqarish metodlari;
- o‘quv bilish faoliyatini boshqarish metodlariga.

Bu guruhdagi metodlarning har biri kichik guruhlarga ajratilib tasniflangan. O‘zbek olimlari A.Zunnunov va U.Mahkamovlar o‘zlarining “Didaktika” o‘quv qo‘llanmalarida bilimni hayotga tadbiq etish metodlarining uch turini tavsiya qiladilar. Bular:

a) o‘quvchilar bilimini tekshirish va baholash metodlari;

b) o‘quvchilarning o‘quv ishlarini muntazam kuzatib borish metodlari;

v) o‘quvchilarning uy ishlarini tekshirish metodlari hisoblanadi[2].

Qayd etilgan birinchi guruh metodlariga mashq metodi, og‘zaki mashq, yozma mashq, grafik mashq, o‘quv mehnat mashqi, laboratoriya mashg‘uloti kabi metodlar kiradi. Ular egallagan nazariy mashg‘ulotlarni hayotga tadbiq etish, yoki bilimlarni ko‘nikma va malakalarga aylantirish maqsadi qo‘llaniladi. Bunda amaliyot ustuvorligi ta’minladi. Ikkinchi guruh metodlari - og‘zaki, yakka frontal so‘rash, nazorat metodlaridan iborat bo‘lib, ular ta’lim oluvchilarda bilim o‘zlashtirish fikrlash, xotira, ko‘nikma, malaka hosil qilishga, bilim egallashga xohish, qobiliyat darajasini aniqlash uchun qo‘llaniladi.

Ta’lim metodlari pedagogning imkoniyatlarini kengaytiradi, vaqtini tejaydi. Mashg'ulot jarayonlarida professor-o‘qituvchiga darsni qulay boshqarish imkonini beradi, unga faollik kasb etish bilan bir qatorda ta’limning mazmun-mohiyatini belgilab beradi. Jumladan:

- Ta’lim motivlari kuchi o‘quvchining bilim olish yo‘lidagi qiyinchiliklarni yengib o‘tishga bo‘lgan intilishilari uning davomiyligi bilan belgilanadi.
- O‘qitish jarayoni pedagog, ta’lim oluvchi va o‘qitish vositalarining o‘zaro ta’siridan iborat.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

- O‘qitish jarayoni pedagog, ta’lim oluvchi va o‘qitish vositalarining o‘zoro ta’siridan iborat bo‘lib, hozirgi zamon axborot texnologiyalari imkoiyatlari o‘qitish vositalariga o‘qituvchi va ta’lim oluvchi vazifalarining bir qismini yuklash imkonini beradi.

- Ta’lim metodlari darslarning qulayligini ta’minlaydi. Unda o‘quvchining o‘quv materiallarini o‘zlashtirishi doimiy ketma-ket kuzatishga, nazorat olib borishga, kerak holarda tuzatishlar kiritib borishga imkoniyat yaratiladi[4].

O.R.Roziqov, S.Yu.Og‘ayev, M.M.Maxmudova, B.R.Adizovlar tomonidan yaratilgan “Didaktika” darsligida ta’lim metodlari o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati kontekstiga qarab chiqilib, o‘qitish usullari, o‘qish usullari deb tasniflanadi. Darslikda rus pedagoglari tomonidan tasniflangan ta’lim metodlarining yangicha talablar asosida izohlanib, ta’lim metodlari o‘zaro ta’sirini tashkil etish, boshqarish va o‘zaro ta’sir natijasini nazorat etish nuqtai nazaridan tasniflanadi. Ta’lim metodlarining o‘zaro ta’siri kesimida tasnif etilishi, ta’lim metodlarining yaxlit tizimini yaratilishi; ta’lim metodlari integrativ birligi ajratilishi; ta’lim metodlarining o‘qitish va o‘qish usullari tutashuvida shakllanishi, komillikka yondashuv va ta’lim metodlariga mazmuniy, jarayoniy tavsifi kontektida tahlil qilinadi.

Abu Ali ibn Sino bolalarni o‘quv-biluvga jalb etish uchun, yoshlikdan boshlab ularni kitob o‘qishga o‘rgatishni tavsiya qiladi. Talimda asosan kitob bilan ishlash, suhbat, fikrlarni anglash va tahlil qilish, tarbiya kabi usullardan foydalanish lozim deb biladi va bu usullar ta’lim oluvchida mustaqil, mantiqiy fikrni o‘stiradi deb ta’kidlaydi[5].

Ta’limiy metodlarning afzalliklari va kamchiliklari.

Afzalliklari:

1. O‘quvchilarni jamlash: Turli metodlar o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi.
2. O‘zlashtirish darajasi: Interaktiv metodlar bilimlarni yaxshiroq o‘zlashtirishga yordam beradi.
3. Ijodkorlikni rivojlantirish: Yangi metodlar ijodiy fikrlashni rivojlantiradi.
4. Individual yondashuv: O‘quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda metodlarni tanlash imkoniyati mavjud.
5. Tajribani oshirish: Pratik usullar orqali o‘quvchilar tajriba orttiradilar.

Kamchiliklari:

1. Vaqt cheklovi: Ba’zi metodlar ko‘p vaqt talab qiladi.
2. O‘qituvchi tajribasi: O‘qituvchining metodlarni qanchalik yaxshi bilishi ta’sir qiladi.
3. Resurslar: Zarur bo‘lgan materiallar va resurslarni topish qiyin bo‘lishi mumkin.
4. O‘qituvchi va o‘quvchilar orasidagi munosabat: Ba’zi metodlar o‘qituvchining faolligini kamaytirishi mumkin.
5. Har xil fikrlar: O‘quvchilar o‘rtasida yanada turlicha fikrlar paydo bo‘lishi mumkin, bu esa muvofiqlikni qiyinlashtiradi.

Umuman olganda, ta’limiy metodlar har doim o‘zgarib turadi va ularning samaradorligi ko‘plab omillarga bog‘liq.

Shunday qilib ta’lim metodlari o‘quv tarbiya jarayoning muhim unsurlaridan biri sifatida birinchidan ta’lim beruvchilarning o‘qitish, o‘rganish faoliyatlarini aniq maqsad sari yo‘naltirishga xizmat qiladi. Ikkinchidan ta’lim oluvchilarning o‘quv predmetlari ham fan asoslarini o‘zlashtirishga bo‘lgan qiziqishlari xohish istaklarini kuchaytirib, o‘quv-biluv faoliyatlarini faollashtiradi, uchinchidan, o‘quv materiallari mustaqil tahlil qilish, ijodiy o‘rganishga yo‘naltiradi. Buni talim metodlarini aniq tanlash, ulardan optimal foydalanmoqni o‘zlashtirish lozim.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-4

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Pedagogika (Pedagogika nazariyasi va tarixi): o'qituvchilar tayyorlash va pedagogika fani bakalavriat yo'nalishi uchun darslik (M.X Taxtaxodjayeva, S. Nishonova, J. Xasanboyev, va boshqalar) –Toshkent, 2010, 138-139-betlar.
2. Zunnunov A, Maxkamboyev U, Didaktika: Oily o'quv yurtlari talabalari uchun o'quv qo'llanma.-T.: "sharq" 2006, 67-70-betlar
3. Roziqov O. R., Og'ayev S.Yu."Didaktika" darslik. (oily o'quv yurtlari, asperantlar uchun).-Toshkent, "Fan" 1997, 184-205-betlar
4. Hasanboyev J.va boshqalar . Pedagogika (pedagogika nazariyasi va tarixi) oily o'quv yurtlari uchun darslik. Toshkent: "Nashr" 2011, 362-363-betlar.
5. Primov Sh.Q. Bo'lajak o'qituvchilar kommunikativ kompetentligini rivojlantirish: Dis. ... ped. fan. nom. (PhD) – Toshkent, 2020. – 114-116 б.